

Stosunki Polsko Gdańskie 1920 – 1939

Decyzją mocarstw zachodnich, głównie pod naciskiem Anglii, w 1920 roku utworzone zostało Wolne Miasto Gdańsk. Międzynarodowy statut dla Gdańska został opracowany w głównych zarysach przez przedstawicieli mocarstw zachodnich na Konferencji Pokojowej w Paryżu w 1919 r.

Podpisując 28 czerwca 1919 r. w Paryżu warunki pokojowe traktatu wersalskiego Niemcy zrzekły się całkowicie wszelkich praw do Gdańska na korzyść państw sprzymierzonych. Ustalono, że granice miasta zostaną ostatecznie wytyczone przez komisję delimitacyjną złożoną z 3 przedstawicieli mocarstw oraz jednego przedstawiciela niemieckiego i polskiego. Nabyte od Niemiec suwerenne prawa do Gdańska przekazano częściowo samemu Wolnemu Miastu, a częściowo Lidze Narodów. Przedstawiciele gdańskiej ludności mieli przygotować w porozumieniu z Wysokim Komisarzem Ligi Narodów konstytucję. Powołano Wysokiego Komisarza Ligi Narodów, który miał się zajmować w pierwszej instancji wszelkimi sporami pomiędzy Gdańskiem a Polską i nadzorować wewnętrzne sprawy Wolnego Miasta.

15.11.1920 proklamowano oficjalnie powstanie Wolnego Miasta Gdańska (WMG). Postanowienia konwencji polsko-gdańskiej oddawało Polsce prowadzenie spraw zagranicznych WMG, a także opiekę nad jego obywatelami za granicą. Polska i WMG tworzyły wobec innych państw wspólny obszar celny i nie były oddzielone granicą celną. W WMG rezydował przedstawiciel dyplomatyczny rządu polskiego. Polsce powierzono zarząd i eksploatację ścieki kolejowej WMG, łączącej port gdański z Polską. Administracyjnie koleje gdańskie podlegały polskiej dyrekcji kolei państwowych, polscy kolejarze kierowali ruchem kolejowym w Gdańsku. Mniejszości polskiej w Gdańsku miały przysługiwać te same prawa, jakie przysługiwały mniejszościom narodowym w Polsce. Polska nie mogła założyć w Gdańsku bazy dla swej marynarki wojennej. 10.07.1920 utworzono w Spaa gdańską Radę Portu i Dróg Wodnych. Składała się ona z 5 obywateli polskich i 5 gdańskich. Przewodniczącym był powoływany wspólnie co 3 lata. Dyrektorem handlowym był obywatel polski, dyrektorem technicznym – gdański. Rada składała się z kilkunastu wydziałów: rachunkowego, ekonomicznego, administracji Wisły i in. W biurach rady 50% etatów urzędniczych przyznano Polakom; język polski i niemiecki były równoprawnymi językami urzędowymi, używano też francuskiego. Rada zarządzała całym obszarem portu, wolną strefą, drogami wodnymi, zapleczem składowym i placami oraz kolejami portowymi.

Język polski nie został dopuszczony do szkół i urzędów na równi z niemieckim.

Od końca 1920 r. najważniejszym organem władzy w Gdańsku stał się Senat, powoływany przez Zgromadzenie Ludowe. Silne i stale rosnące wpływy Niemiec w Gdańsku opierały się na niemieckich nacjonalistach w Zgromadzeniu Ludowym i w Senacie, a także na dużej liczbie byłych pruskich urzędników i policjantów oraz administracji. Niemcom licznie przybywającym z Rzeszy i z Prus Wschodnich Senat szybko nadawał obywatelstwo gdańskie, natomiast Polakom z zasady odmawiał. Przedstawicielem politycznym polskiej mniejszości była Gmina Polska.

31.10.1925 przekazano pod zarząd Polski Westerplatte jako plac składowy materiałów wojskowych. Działała tam straż wojskowa złożoną z 88 żołnierzy, którzy mogli nosić bron i mundury jedynie na wyznaczonym terenie.

Wywiad polski donosił, że „WMG stało się ośrodkiem działania różnych organizacji, działających na szkodę państwa polskiego.” Propagandę niemieckiego nacjonalizmu prowadziła głównie „Heimatdienst”, która założyła też oddział dla agitacji wśród Kaszubów. Były organizowane antypolskie wiece, odczyty, wydawanie broszur. Stosunki polsko-gdańskie ulegały pogorszeniu i zaczęły przeradzać się w konflikt gospodarczy. Dyskryminowano polskie przedstawicielstwa pocztowe i celne oraz polskich obywateli i firm. W Polsce odbyły się demonstracje potępiające poczynania władz gdańskich. Polska zagroziła zerwaniem umów gospodarczych i dostaw żywności dla WMG.

1924 miał miejsce zatarg o skrzynki pocztowe. W styczniu nacjonaści niemieccy zniszczyli 10 polskich skrzynek pocztowych z polskim godłem państwowym. Część z nich przemalowali nadając im niemieckie barwy narodowe. Wkrótce doszło do napaści na polskie placówki pocztowe, mnożyły się pobicia polskich pocztowców na służbie, a nawet w domach prywatnych. Gdańsk zażądał, by Polska miała tylko jeden urząd pocztowy i to tylko dla służby wewnętrznej, bez dostępu publiczności, bez własnych roznosicieli (listonoszy) i bez wywieszania skrzynek pocztowych. Ciągłe dochodziło do zatargów i utrudnień lub napaści ze strony władz gdańskich, policji i bojówek. Dyskryminacja ludności polskiej w WMG: bojówki „Stahlhelm” i SA napadały na ludzi używających publicznie języka polskiego. Grupy niemieckich nacjonalistów dokonały napaści na Polaków w Trąbkach Wielkich, napadnięto na polską wycieczkę w osiedlu Piekło, strzelano do przejeżdżających koleją polskich marynarzy. Skargi u Wysokiego Komisarza Ligi Narodów nie przyniosły skutków. W 1930 r. senat wystąpił przeciwko rozwojowi portu w Gdyni. Władze gdańskie coraz częściej ograniczały uprawnienia Polski w WMG. Już w 1931 r. żądano jawnie włączenia Gdańska do Rzeszy. Gdańsk nie stosował się do zaciągniętych wobec Polski zobowiązań, ograniczał prawnie i faktycznie polskich obywateli. Zamykano polskie przedszkola i kursy dla dorosłych, polskiej organizacji Macierz Szkolna odmówiono nabywania i dzierżawy nieruchomości, nie zezwalano na tworzenie polskich szkół średnich i zawodowych, świadectwa szkół polskich nie były uznawane, więc ich absolwenci musieli opuszczać wolne miasto i szukać pracy w Polsce. Do polskich szkół wyznaczano nauczycieli, którzy nie znali języka polskiego. W bibliotekach i księgarniach nie było polskich książek i czasopism. Polscy studenci byli traktowani gorzej niż inni zagraniczni. W końcu zabroniono rozmawiać po polsku na ulicy. Gdańsk był zalewany antypolskimi ulotkami i broszurami. W 01.1932 Senat gdański zerwał jednostronnie umowę w sprawie korzystania przez okręty polskie z Gdańska jako portu d’attache. W sierpniu podpisano umowę przedłużaną co 3 lata w tej sprawie. 1933 rozwiązano policje portową i podporządkowano ją komendzie policji gdańskiej. 05.03.1933 na redę Westerplatte wszedł bez uprzedzenia poliski okręt wojenny „Wilja”. Po rozmowach przywrócono policje portową. Minister Beck stał się zgodnie z wytycznymi Piłsudskiego równoległe do polityki pojednania z Niemcami stosować również politykę nacisku wobec nich. I taj rząd polski wydał decyzję wysyłania, począwszy od 01.1934 r., mniej więcej co miesiąc polskiego okrętu wojennego do Gdańska na jedno- lub dwudniowy postój. Innym posunięciem o charakterze doraźnej presji było faktyczne wstrzymanie przez polskie władze celne na pewien okres importu z Gdańska art. Żywnościowych pod pozorem konieczności wzmożenia kontroli sanitarnej, w rezultacie której wiele zatrzymanych na granicy towarów uległo zepsuciu powodując wielkie straty firm gdańskich. 18.09.1933 zawarto porozumienie w sprawach językowych i szkolnych. Polacy w G. mogli teraz organizować własne szkoły z językiem polskim, mogły powstawać polskie klasy w niemieckich szkołach, polskie świadectwa uzyskały moc obowiązującą w WMG. Język polski był okresowo dopuszczony w urzędach w piśmie i w mowie.

W 1936 r. odwołano Wysokiego Komisarza. Kiedy wybory do Senatu wygrali NSDAP-owcy, zaczęto rozprawiać się z opozycją. 18.07. zalegalizowano działanie tajnej policji niemieckiej gestapo. Członkowie SA i SS nosili ze sobą pistolety, a Hitlerjugend – sztylety. Nadal „grasowały” niemieckie bojówki napadając i bijąc Polaków. Zaczęły pojawiać się manifestacje na rzecz niemieckości G i jego przyłączenia do rzeszy. Z Prus Wschodnich przesyłano transporty uzbrojenia i mundury, lub udawały się tam oddziały gdańskie na przeszkolenie, skąd wracały umundurowane i z bronią. 1938: grupa polskich studentów została nie wpuszczona do kawiarni, na której umieszczono napis: Psom i Polakom wstęp wzbroniony. Na początku 1939 r. skreślono Polaków z list studentów na Politechnice Gdańskiej. Po stronie polskiej przystąpiono do przygotowań wojskowych. Załoga Poczty Polskiej wzmocniona została w Polowie sierpnia o 20 osób delegowanych z Gdyni i Bydgoszczy. 28.08. zaopatrzone ich w broń.

Kiedy Gdańsk zajęły oddziały niemieckie 1.9.1939, proklamowano jego przyłączenie do Rzeszy.